

CAN DÜNDAR

BELGESEL KİTAPLAR

YÜKSELEN BİR DENİZ

DVD
HEDİYELİ

2. BASKI
can
belgesel

CAN DÜNDAR
YÜKSELEN BİR DENİZ:
CUMHURİYET

© 2015, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1.-7. basım: İmge Yayınları (2002-2011)

Can Yayınları'nda 1. basım: 2015

2. basım: Aralık 2015, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sırma Köksal

Mizanpaj: M. Atahan Sıralar

Düzeltili: Aylin Samancı

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6

Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-2547-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750725470

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

CAN DÜNDAR
YÜKSELEN BİR DENİZ:
CUMHURİYET

BELGESEL

♥can

Can Dündar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Lüsyen, 2010

Canım Erdalım Sevgili Babacığım, 2011

Anka Kuşu, 2012

Aşka Veda, 2012

Ben Böyle Veda Etmeliyim, 2012

Benim Gençliğim, 2012

Birand, 2012

Büyülü Fener, 2012

Kırmızı Bisiklet, 2012

Sarı Zeybek, 2012

Savaşta Ne Yaptın Baba?, 2012

Uzaklar, 2012

Yağmurdan Sonra, 2012

Yakamdaki Yüzler, 2012

Yârim Haziran, 2012

Yüzyılın Aşkları, 2012

Ergenekon (Celal Kazdağlı'yla birlikte),
2013

Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, 2013

Yıldızlar, 2013

Nâzım, 2014

Köy Enstitüleri, 2014

Abim Deniz, 2014

Karaoğlan (Rıdvan Akar'la birlikte), 2015

İsmet Paşa (Bület Çaplı'yla birlikte), 2015

Gölgedekiler, 2015

O Gün, 2015

CAN DÜNDAR, 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. 1982'de AÜ, SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1986'da İngiltere'de London School of Journalism'i bitirdi. 1988'de, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Siyaset Bilimi dalında yüksek lisansını tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. 1979'dan beri gazetecilik, belgesel yapımcılığı, TV programcılığı, 2015'te *Cumhuriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni olmuştur. Kitapları *Demirkırat* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1991), *Sarı Zeybek* (1994), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1994), *Gölgedekiler* (1995), *Hayata ve Siyasete Dair* (1995), *Yağmurdan Sonra* (1996), *Ergenekon* (Celal Kazdağlı'yla birlikte, 1997), *Yârim Haziran* (1998), *Benim Gençliğim* (1999), *Köy Enstitüleri* (2000), *Nereye?* (2001), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor: Salih Bozok'un Anıları* (2001), *Uzaklar* (2002), *Yükselen Bir Deniz* (2002), *Savaşta Ne Yaptın Baba?* (2003), *Bir Yaşam İksiri: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı* (2003), *Mustafa Kemal Aramızda* (Ülkem Özge Sevgililer'le birlikte, 2003), *Büyük Fener* (2003), *Duvar* (Ege Dünder'la birlikte, 2003), *Yıldızlar*, (2004), *Sedat Alp: İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü* (Fatma Sevinç'le birlikte, 2004), *Kırmızı Bisiklet* (2005), *Nâzım* (2005), *İlk Durak-İETT* (Nebil Özgentürk'le birlikte, 2005), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç I.* (2006), *Yüzyılın Aşkları* (2006), *Karaoğlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç II.* (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalim Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012), *Abim Deniz* (2014).

İçindekiler

Önsöz	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
“Hürriyetin Kâbesi”	19
Şiir ve İhtilal	23
Yasak Bir Sözcük: “Vatan”	26
“Sarayı Başına Yıkmadıkça Rahat Yok!”	30
Vatan ve Hürriyet	35
Yaşasın Hürriyet!	38
“Sarık Saran Hafiyeler”	44
Devrimin Anavatanında	49
Selanik için Gözyaşları	52
İKİNCİ BÖLÜM	
“Benim İhtiraslarım Var”	57
Cehennem Romanları	62
Çadırdaki Kütüphane	64
“Cumhuriyet... Bir Gün Mutlaka...”	73
“Ruhum İsyaniyor”	75
Anadolu Çağırıyor	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
“Milli Bir Sır!..”	85

Askerliğe Veda	88
Köprüler Atlıyor	93
“Rousseau gibi...”	95
Toplum Sözleşmesi	99
“İsyanla Alınan Egemenlik İade Edilemez”	101
“...Bazı Kafalar Kesilecektir!..”	106
Cumhuriyet’e Doğru	108
“Hükümet Şekli Cumhuriyet’tir!”	110
Satranç Başlıyor	116
Kriz Tırmanıyor	118
Muhalefet Toplanıyor	120
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Kartal Yuvası Bozulacak mı?	127
“Bana Bir Saat İzin Verin, Krizi Çözeyim!..”	131
Meclise Bomba Düşüyor	134
“Kelimelerle Oynamayalım? Bu, Cumhuriyet’tir!..”	137
Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal	141
Sonra Neler Oldu?	144
Sokakta	144
Basında	145
Sarayda	146
Muhalefette	147
Kaynakça	149
Atatürk’ün Hazırlattığı Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı Cumhuriyet’in Kuruluş Senedi	157

“Artık bugün demokrasi düşüncesi daima yükselen bir denizi andırmaktadır. 20. yüzyıl birçok zorba hükümetlerin bu denizde boğulduğunu göstermiştir.”

Mustafa Kemal Atatürk, 1930

Önsöz

Yükselen Bir Deniz'in çalışmaları Cumhuriyet'in 75. yıldönümü vesilesiyle başladı.

Farklı bir cumhuriyet belgeseli yapmaya çalışıyorduk.

Okul kitaplarında, Atatürk'ün 28 Ekim gecesi Çankaya'daki sofrasında dostlarına, "Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz," dediği yazılıydı.

Gerçekten her şey bu kadar basit mi olmuştu?

Aniden ilham mı gelmişti?

Birinden ya da bir şeyden mi etkilenmişti?

Bu sonucu hazırlayan koşullar nelerdi?

Tatillerde tarlada karga kovalaması dışında ayrıntılarını bilmediğimiz çocukluk döneminden onda ne tortu kalmıştı?

Nasıl bir şehirde, ne tür bir çevre içinde büyümüştü?

Mahallede komşuları, okulda en yakın arkadaşları kimlerdi?

Hocaları arasında, "Benim adım da Mustafa, seninki de..." diyen adaşı dışında kayda değer özelliği olan kimse yok muydu?

Hangi kitapları okumuş, hangi yazarları, hangi şairleri beğenmişti?

İstanbul'u ilk kez ne zaman görmüş, yurtdışına ilk kez ne zaman çıkmış, ilk operayı nerede izlemiş, gördüklerinden nasıl hareketlenmiş, imparatorluğun sefil yüzüyle ne zaman, nerede tanışmıştı?

Yaşamında hangi sahneler onun hafızasında derin izler bırakmış, kişiliğine imza atmıştı?

Kadınların özgürleştirilmesinden, tesettürün kaldırılmasına, Latin harflerine geçilmesinden, şapka giyilmesine dek sonradan yapacağı reformların tohumlarını atan olaylar nelerdi?

Bu birikimler dışında düşünce serüveninin Cumhuriyet'e doğru yönelmesinde tesadüflerin, ihtirasların, rekabetin payı var mıydı?

Bu yolda her şeyden umudu kestiği, çaresizliğe düştüğü, yıldığı, kızdığı, ağladığı, korktuğu anlar olmuş muydu?

En kanlı savaş meydanlarında bile yanından ayırmadığı kitaplarda neler yazıyordu?

Bu kitapları okuduktan sonra gece not defterine neler karalıyordu? Cumhuriyet fikriyle ne zaman karşılaşmıştı?

Nasıl olmuş da kendisinden önce Cumhuriyet'e gönül verenlerin ya da Anadolu'ya geçenlerin bir adım önüne çıkabilmiş; sonra nasıl olmuş da yakın çevresinde saltanata bağlı bunca insana rağmen Cumhuriyet'i ilan edebilmişti?

Cumhuriyet'i anlayabilmek, biraz da bu sorulara cevap bulmaktan ve Mustafa Kemal'in düşünce serüvenini kavrayabilmekten geçiyordu.

* * *

Kapsamlı bir araştırmaya giriştik.

Halen müze olan Cumhurbaşkanlığı Köşkü Kütüphanesi'ne ve Anıtkabir Kitaplığı'na girdik.

Genelkurmay'daki, ATASE'deki, Türk Tarih Kurumu'ndaki not defterlerine, günlüklere, mektuplarına ulaştık.

Hangi kitabı ne gün okuduğunu, okurken hangi satırların altını çizdiğini, yanına ne gibi notlar aldığını inceledik.

Bütün bunlarda, ileride yapmayı tasarladıklarının ipuçları vardı.

Cumhuriyet fikrinin onun zihninde hangi koşullarda, nasıl doğup şekillendiğini, o hedefe nasıl kilitlenip sonuç aldığını belgeledik.

* * *

Yükselen Bir Deniz'de bana omuz veren çok sayıda insanın emeğine teşekkür borçluyum. Mülkiye'de İnkılap Tarihi dersi veren ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu" başlıklı bir tez yazan, dostum Faruk Alpkaya, danışmanımız olarak hep yanı başımızdaydı.

En zorlu aşama olan araştırmayı Soner Sevgili, Tannur Arat, Serhat Özkan ve Yusuf Kenan Beysülen büyük sabır ve titizlikle yaptılar.

Nazan Gezer, baştan sona çalışmanın her aşamasında yılmadan çalışarak imdadımıza yetişti.

Kitapta göreceğiniz çoğu fotoğrafı, aynı zamanda ekibimizin kameramanı olan Murat Özcan çekti.

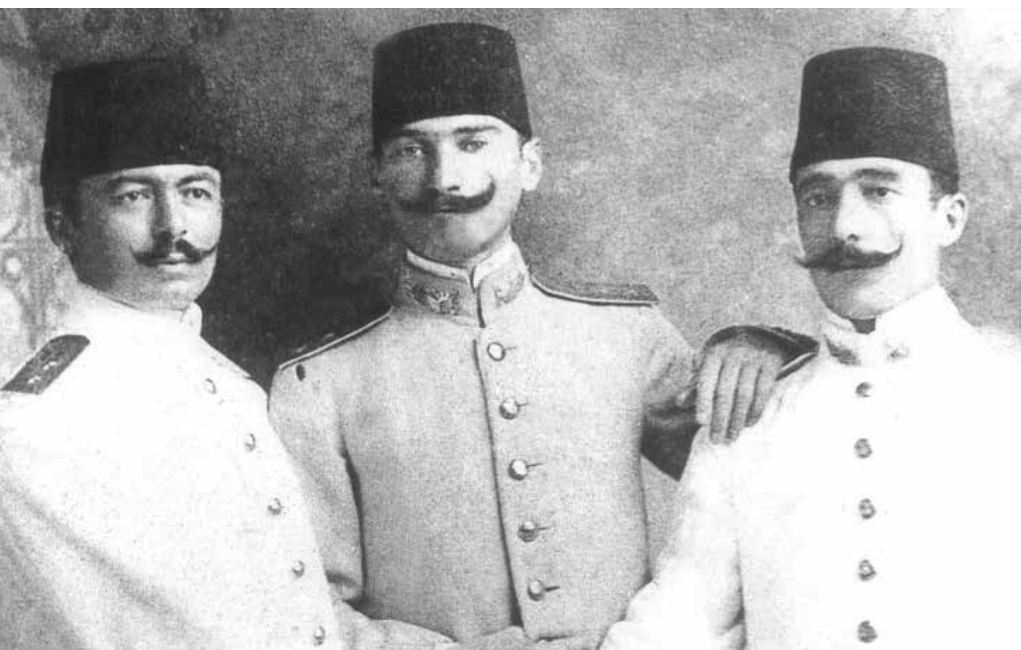
Bu kitabın yazılış aşamasında İmge Kitabevi Yayınları'nın sahibi Refik Tabakçı, "Yükselen Bir Deniz" in kitaplaşması için hem beni yönlendirdi hem her imkânı önümüze serdi. Yazışmaları Müdürü Hasan Tahsin Benli, günler ve geceler boyunca kitabın her sayfasına, her satırına hem fikir hem emek verdi.

Ve eşim Dilek, kimi zaman fikir vererek, kimi zaman eleştirerek hem emeği hem sabırla hep yanımda oldu.

Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay yetkilileri, Müze Köşk ve Anıtkabir Atatürk Kütüphanesi'nin çalışanları, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi ilgilileri, TBMM Kütüphanesi ve Milli Kütüphane Müdürlüğü personeli ile Kültür Bakanlığı gerek belgelere gerek mekânlara ulaşmamızda yardımlarını esirgemedi.

Umuyorum bütün bu yardım ve destekler sayesinde, Cumhuriyet'e giden yolu hakkınca sergileyebilmişizdir.

CAN DÜNDAR
Ekim 2002

BİRİNCİ BÖLÜM

“Hürriyetin Kâbesi”

Selanik 1881

Selanik...

Osmanlı Avrupa'sının kalbi...

Balkanlar'ın en işlek liman kenti...

Deniz ve demiryollarıyla Avrupa'ya bağlanan bir ticaret merkezi...

O yollar ki, Selanik'e Batı'dan sadece en yeni malları değil, en yeni fikirleri de taşırdı.

O yüzden Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nda özgürlükçü fikirlerin en erken yeşerdiği ve en çabuk geliştiği il oldu.

Adını Büyük İskender'in kız kardeşinden alan Selanik, Türk ulusçuluğu için önemli bir merkezdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu kentte “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” adıyla kurulmuştu. Beyaz Kule ise kentin simgesi idi adeta.

19. yüzyıl biterken şehirde 45 bin Yahudi, 30 bin Türk, 10 bin Rum yaşıyordu. Tek bir medrese vardı ama imparatorluğun ilk işçi sendikası orada kurulmuştu. Onlarca gazete ve dergi yayımlanıyor, sol hareketler muhalefet bayrağını ilk kez Selanik'ten dalgalandırıyordu.

Selanik'in simgesi, limanın açıklarında ışıldayan bir beyaz kuleydi.

II. Abdülhamid, eskiden hapishane olarak kullanıldığından "Kanlı Kule" adı verilen bu yapının kötü şöhretini silmek için onu beyaza boyatmıştı.

O gün bugündür adı, Beyaz Kule'ydi.

Dönemin heyecanlı subayları bu kulenin çevresindeki kulüplerde buluşur, ateşli konuşmalar yapardı.

Kulenin baktığı Olimpos Meydanı'ndaki gazinolarda yedi milletten insan bir araya gelir, kadınlı erkekli içer, eğlenirdi.

O dönem imparatorluğun hemen hiçbir yerinde bu kadar geniş bir hürriyet yoktu.

O yüzden Selanik “Hürriyetin Kâbesi” diye anılacaktı.

Mustafa Kemal işte o Kâbe’de doğdu.

Özelde Selanik, genelde Rumeli bölgesi, Bektaşî dergâhlarının yoğun olduğu bir bölgeydi.

Geleneksel olarak yerleşik düzene, resmî ideolojiye muhalif oluşlarıyla tanınan Bektaşîler aydın, laik, hoşgörülü, akılcı bir çizgiyi benimsemişlerdi.

Mustafa, doğumundan itibaren Rumeli’de böyle bir ortamda yetişti.

Kılıçoğlu Hakkı’nın Falih Rıfkı Atay’a aktardığına göre Mustafa Kemal, Harbiye’de okuduğu yıllarda tatillerde Selanik’e geldiğinde Şeyh Rıfat Efendi’nin tekkesine gider, dervişler halkası içinde ayinlere katılırdı.

Ona kişiliğinin ilk renklerini kazandıran, belki de bu çevreydi.

Mustafa Kemal, yüzyılın son dönemecinde Selanik’te askerî ortaokula başladığında Osmanlı ordusu zor durumdaydı, “Hasta Adam”ın durumu iyiden iyiye ağırlaşmıştı.

“KAN TER İÇİNDE...”

Falih Rıfkı Atay *Çankaya* adlı eserinde, Atatürk’ün çocukluğunu ve gençliğini yakından bilen Kılıçoğlu Hakkı’nın kendisine yazdığı mektuptan şu cümleleri aktarıyor:

Ailece pek yakındık. Zübeyde Molla’yı ikinci defa kocaya veren benim büyük kaynatam Şeyh Rıfat Efendi’dir. Mustafa Kemal tatillerde Selanik’te silaya geldiği vakit büyük kaynatamın tekkesine gelir, ayin günlerinde dervişler halkasına katılarak “huuu, huuu” diye kan ter içinde kalıncaya kadar döner durmuş.

Falih Rıfkı Atay’dan

Derslere gelen hocaların çoğu iç çatışmalarda savaşmış, sınırlarda harp etmiş, dağda çete kovalamış askerlerdi. Memleketin durumunu görüyor, gidişatı seziyorlardı. O yüzden derslerde öğrencilerine öncelikle vatan sevgisi aşılama görev biliyorlardı.

Oysa “vatan” demek yasaktı.

Çünkü bu kelimeyi sürgündeki bir şair, Namık Kemal sokmuştu dile ve şimdi onunla tanışma sırası Mustafa Kemal'deydi.

31 Mart'ta gericilerin üzerine Hareket Ordusu'yla birlikte yürüyen genç yüzbaşı, siyah cilt beziyle kaplı küçük not defterinin kareli sayfalarına sabit kalemle şunları yazdı:

"[...] Faziletli din âlimleri başımızın tacıdır. Fakat şahsi çıkarları ve adi menfaatleri için yalandan âlim kılığına bürünen birtakım hafiyeler ve çıkarıcılar elbette kanun pençesinden kurtulamayacaklardır."

16 Kasım 1916 gecesi Bitlis'te öksürük nöbetinden uyuyamadığı bir gece *Paris Âdetleri* adlı bir aşk romanı okudu. Romanın kahramanı Sappho iki aşk arasında sıkışmış özgür bir kadındı. Romanı bitirdikten sonra günlüğüne şu notu düştü: "Kadınlarla bir arada bulunma, erkeklerin ahlakı, düşünceleri, duyguları üzerinde etki yapar."

Yükselen Bir Deniz, farklı bir Cumhuriyet kitabı...